

BAK KLÁRA

Agrárjogi Tanszék

Témavezető: dr. Réti Mária habil. egyetemi docens

A HANGYA SZÖVETKEZETI RENDSZER FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉRŐL

„A „Hangya”- szövetkezetek multja a maga egyszerűségében a szövetkezeti eszme diadalmas érvényesülésének történetét tartalmazza.”¹

Bevezetés

A vidéken élő népesség társadalmi-gazdasági helyzetének kiegyenlítése mind nemzetgazdasági, mind társadalmi szempontból a jelenkor egyik alapvető megoldandó kérdésének számít. A vidéki lakosság gazdasági elmaradottsága, társadalmi elszigeteltsége észlelhetően erősödik. Ennek ellensúlyozásaként, hatékony eszközre van szükség a vidéki elvándorlás megállítására, s ezzel összefüggésben vidéken a foglalkoztatás ugrásszerű megnövelésére. E körben nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni a vidéki lakosság képzésére, szakismereteinek bővítésére, adott esetben átképzésére annak érdekében, hogy a vidéki társadalom könnyebben munkához jusson, s a munka révén társadalmi megbecsültsége is erősödjön. A vidéki kis- és középbirtokos réteg szervezett összefogása is elengedhetetlen abból a célból, hogy a termelők, tágabb megközelítésben az agrárpiacok alanyai, versenypiaci viszonyok között is megállják a helyüket.

Jelen munka azért idézi vissza és elemzi az 1898. január 23-án megalakult Hangya Szövetkezeti Központ, majd az abból későbbiekben kifejlődött országos hálózatu Hangya szövetkezeti rendszer (a továbbiakban: Hangya modell) tevékenységét, eredményeit, szabályozási környezetét, mert a Hangya modell a vidéken élő népesség gazdasági megsegítését, társadalmi-gazdasági mobilizálását tekintve kiugróan hatékony, Európa-szerte elismert, átfogó szervezeti-jogi keretnek bizonyult a XX. század elejétől a II. világháborúig. Álláspontunk szerint a jelenkor számára egyik meghatározó, követendő példaként szolgálhatnak a Hangya modell működéséből, a működését átható szabályozási alaptételekből levonható tanulságok a vidéki lakosság életkörülményeinek javítása körben.²

A Hangya modell szabályozási környezetének összehasonlító ismertetését állítjuk fókuszba, áttekintve a Hangya Szövetkezeti Központ, illetve a Hangya Szövetkezeti Központ kötelékébe tartozó szövetkezetek alapszabályát is. A szabályozás bemutatásához azonban

¹ A „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja Első 25 éve. A „Hangya” saját kiadása, nyomtatott a Hangya Házinyomdában, Budapest, 1923. Előszó

² V.ö. PRUGBERGER 1990. 31-34.; NAGY 2010. 17-29.

kiinduló pontként szükséges a Hangya szövetkezeti rendszer kialakulásához vezető korabeli társadalmi, gazdasági viszonyok felvázolása, valamint Hangya modell révén elért társadalmi, gazdasági eredmények bemutatása is, amelyek nélkül a valóság és a jogi szabályozás közötti összefüggések kezelhetetlenek és megérthetetlenek.

I. A Hangya Szövetkezeti Központ létrejöttének társadalmi, gazdasági környezetéről

A jobbágyszabadítás társadalmi-gazdasági hatásáról

A XIX. század közepén végbement jobbágyszabadítást³ követően létrejött, az ország lakosságának háromnegyed részét kitevő⁴ vidéki parasztság helyzete Magyarországon kifejezetten kedvezőtlenül alakult. Ennek egyik okát volt, hogy az említett, korábban függésben lévő, mezőgazdasággal foglalkozó társadalmi réteg magára maradt, önállóan kellett a gazdasági élet szereplőjévé válnia, a gazdálkodást megszerveznie, melyre azonban nagymértékben felkészületlen volt.⁵ További nehézséget okozott ezzel párhuzamosan az is, hogy egymást követő években átlagon aluli volt a termés,⁶ ami szintén a kis- és középbirtokosok létbizonytalanságát erősítette és az elszegényedés irányába hatott. Mindezekkel egyidejűleg pedig a vidéki népesség elszegényedését, pénzszükségét kihasználva elterjedt a spekuláción, valamint nyereszkesedésen alapuló uzsora, mely a kis- és középbirtokos társadalom ellehetetlenülését tovább mélyítette. Az uzsorának két jellemző típusa volt: a hiteluzsora és az áruuzsora. A hiteluzsora aránytalanul magas kamattal terhelt pénzkölcsön nyújtását, az áruuzsora pedig áru méltánytalanul, aránytalanul magas áron történő eladását jelentette, figyelemmel természetesen a beszerzés, az előállítás és egyéb költségekre.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a jobbágyszabadítás következtében öngondoskodásra, önfenntartásra készített vidéki társadalom felkarolása, megsegítése, összefogáson alapuló megszervezése a XIX. század végére sürgető feladattá vált.

A Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, továbbá a Központi Hitelszövetkezet létrejöttéről

³ A jobbágyszabadításról, azaz az úrbériség eltörléséről elsőként az 1848. évi „áprilisi törvények” egyike, „Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről” szóló 1848. évi IX. törvénycikk a következők szerint rendelkezett: „Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések, e törvény kihirdetésétől fogva örökösén megszüntetnek.” Az 1848-49. évi forradalom leverését követően a jobbágyszabadítást az 1853. évi Urbéri pátens deklarálta. Lásd erről részletesen: MEZEY Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, 4. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 157.

⁴ Uo.

⁵ A „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja Első 25 éve; 23.

⁶ Uo. 18.

A vidéki népesség kedvezőtlen helyzetének javítására egyik lépésként, konkrétan a hiteluzsora visszaszorítása céljából, 1894-ben létrejött a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete. A Központi Hitelintézet az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben rögzített „Kereskedelmi Törvény” (a továbbiakban: KT)⁷ rendelkezései alapján működött. A KT azonban meglehetősen szűkszavú, hézagos szabályozást nyújtott⁸, mely a szövetkezetek működését általában, így a hitelszövetkezetek mindennapi működését is jelentősen megnehezítette. A korabeli hitelszövetkezeti rendszer minél hamarabb történő megerősítésének, illetve a szövetkezeti hitelezés gördülékenységének biztosítása céljából hatályba lépett 1898-ban, a Nagy Ferenc professzor által kimunkált „A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről” szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk (a továbbiakban: Szövetkezeti törvény). Nagy Ferenc professzor a Szövetkezeti Törvényhez írt kommentárjában⁹ a törvény megalkotása kifejezett céljaként azt jelöli meg, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezethez tartozással segíteni lehessen a kisbirtokos, valamint a kisiparos rétegek szövetkezeteit.¹⁰

A kiszámítható, kedvező, méltányos feltételekkel történő, jogszabályban rögzített intézményi keret által működtetett hitelezési rendszer kiépítése, és mindezzel a hiteluzsora visszaszorítása a kis- és középbirtokosok számára megteremtette azt a lehetőséget, hogy a gazdálkodáshoz szükséges tárgyi feltételeket, infrastruktúrát megfelelő módon kiépíthessék. Érdemes e körben utalni arra, hogy a vidéki, birtokos társadalomra szerveződő országos szintű, hitelszövetkezeti hálózat kialakításához a német hitelszövetkezeti rendszer szolgált követendő, eklatáns példaul.¹¹

II. A „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet megalapításának céljairól

A kis- és középbirtokos vidéki népesség gazdasági stabilizálódását megsegítő országos hitelszövetkezeti rendszer magyarországi megerősítésével párhuzamosan szükség volt az áruspekulációs uzsora visszaszorítására is, mert az uzsorának ez a típusa vidéken az egyes termékek árszínvonalának hallatlan, indokolatlan mértékű emelkedése irányába hatott. Az áruuzsora csökkentésére a falusi szövetkezeti vezetők a termelő, értékesítő, valamint fogyasztási szövetkezetekbe történő tömörülést hirdették megoldásként szerte az országban.¹² Szükséges volt azonban olyan központ létrehozása is, mely ezeknek a helyi szintű szövetkezeteknek a működését összefogja, valamint ezeket a szövetkezeteket összekapcsolja a

⁷ A szövetkezetekre a KT Tizenegyedik címének keretjellelű szabályai voltak alkalmazandók. A KT szövetkezeti szabályait elemzi például: GALOVITS 1901., NAGY 1884. 333-365.; RÉTI 2010a. 105-119. A KT joggyakorlatáról pedig lásd: KUNCZ-NIZSALOVSKY 1937. 358-399.

⁸ Lásd erről RÉTI 2010a. 105-124.

⁹ NAGY 1898.

¹⁰ Nagy Ferenc professzor, a MTA rendes tagja volt, ld. uo. 9. valamint 12.

¹¹ A német hitelszövetkezeti rendszer feldolgozására lásd: RÉTI 2010a. 58-60.

¹² Ld: l.j.1.

kereskedelemben. Erre figyelemmel a Magyar Gazdaszövetség elnöke, Károlyi Sándor gróf¹³ közreműködésével létrejött 1898. január 23-án a „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja (a továbbiakban: Hangya Szövetkezeti Központ).

Meg kell jegyezni azonban, hogy a Hangya Szövetkezeti Központot nem csupán az áruuzsora visszaszorítása céljából alapították, vagyis nem kizárólag annak érdekében, hogy a vidéki lakosság folyamatosan, megfelelő áron, jó minőségű áruhoz jusson, hanem létrejöttének célja jóval szélesebb körben jelölhető meg. További cél volt vidéken megszervezni az értékesítést, megtaníttatni a falun élő vidéki népességgel a kereskedést, megismertetni velük az üzleti életet. A helyi szövetkezetek központi összefogásával cél volt az is, hogy a gazdálkodás körében lehetőséget teremtsenek a kis- és középbirtokos réteg számára szakismeretének bővítésére. További célkitűzésnek minősült, hogy a vidéki gazdálkodó, termelő lakosság tudását, erejét, vagyonát felhasználva, másokkal kölcsönösen együttműködve, a szövetkezetre jellemző sajátos, nyereszkeskedéstől mentes feltételekkel vállalkozhasson, s ezáltal tisztességes, megfelelő mértékű jövedelemhez juthasson.¹⁴

III. A Hangya szövetkezeti rendszer létrejöttének szabályozási háttéréről nemzetközi viszonylatban

Szükségesnek tartjuk e körben azt is rögzíteni, hogy mind a vidéken élő népesség helyi szintű, összefogáson alapuló megszervezését, mind az országos hálózat kialakítását tekintve azért választották szervezeti keretként a szövetkezeti formát, mert a fenti komplex célok megvalósítására a társas vállalkozások közül leginkább a szövetkezet alkalmas, a lényegét adó, más társas vállalkozásoktól eltérő, egyedi jellemvonásaiból, illetve sajátos működési alapelveiből adódóan. Ezek a sajátos jellemvonások az első, 1844-ben, Rochdale-ben, az ipari forradalom hatására perifériára szorult kis- és középtőkés réteg megsegítésére megalapított fogyasztási szövetkezethez köthetők, s folyamatosan máig a szövetkezet különös jogi természetének alapját képezik.¹⁵

Kiemeljük az említett egyedi jellemvonások közül a szövetkezetnek a kifejezetten tagközpontú, elsődlegesen a tagok érdekét szolgáló működését¹⁶, melynek alapján a szövetkezet a tag rovására nem nyereszkeskedhet, a szövetkezet a tevékenységével kifejezetten a tag előmenetelét hivatott előmozdítani. A szövetkezet személyközpontúságát erősíti az a más

¹³ Károlyi Sándor gróf a magyar szövetkezeti rendszer fejlesztése körében kiemelkedő szerepet vállalt. Nemcsak a Hangya modell kialakításában, hanem a hitelszövetkezeti rendszer kiépítése körében kifejtett tevékenysége is kimagasló volt.

¹⁴ A szövetkezet spekulációtól, nyereszkeskedéstől mentes működéséről ld: NAGY 1906. ; RÉTI 2010a. 26-32.; BAK-RÉTI 2013. V.ö. továbbá NAGY 2009. 163-176.o.

¹⁵ A Rochdale-i szövetkezet alapítására, működésére lásd részletesen: HOLYOAKE 1906., BIRCHALL 1997. 3-11. RÉTI 2010b., RÉTI 2013., DOMÉ-RÉTI 1999., BAK 2013.

¹⁶ Érdemes e körben megjegyezni, hogy a szövetkezetnek e sajátos ismertetőjegyét „Az Európai Szövetkezet Statútumáról” szóló 1435/2003 EK Tanácsi Rendelet az Európai Szövetkezet fogalmának meghatározása körében a Preambulum fogalmi elemként rögzíti.

társas vállalkozásoktól eltérő specialitás is, hogy a szövetkezeti tag köteles a szövetkezet tevékenységében személyesen közreműködni, a szövetkezet működéséhez aktívan hozzájárulni. Az említett tulajdonságokkal összefüggő, további hangsúlyozandó jellegzetessége a szövetkezetnek az is, hogy tagjai gazdasági előmenetelén túlmenően, azzal egyidejűleg a tagok társadalmi pozíciójának megerősítésére is törekszik. Rögzítendő továbbá e körben a szövetkezet azon kiemelendő ismertetőjegye is, hogy működése tekintetében mind a szövetkezet és a tag, mind a tagok egymás közötti viszonylatában alapértéknek minősül a szolidaritás és a demokrácia.

A Rochdale-i szövetkezet esetében ezeket az egyedi jellemvonásokat az alapszabályában kikristályosított sajátos működési alapelvek biztosították, melyek világviszonylatban ismertté váltak az említett szövetkezet sikere következtében.¹⁷ 1934-ben a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (a továbbiakban: SZNSZ)¹⁸ ezeknek, a Rochdale-i alapszabályban megtalálható működési alapelveknek a nyomán hirdette ki „Rochdale-i elvek” megjelöléssel azokat a nemzetközi szövetkezeti alapelveket, melyeket minden szövetkezet számára követendőnek deklarált.¹⁹ A téma szempontjából meghatározó alapelvek ismertetése körében Kuncz Ödön professzor elemzéseire támaszkodunk.²⁰

A nyitott tagság elve értelmében a szövetkezetnek politikai és vallási ideológiától függetlenül, szabadon bárki tagja lehet. A Rochdale-i alapszabály feltételként annyit rögzített, hogy két tag ajánlására és 1 font vagyoni hozzájárulás teljesítésére volt szükség a belépéshez. Hangsúlyozandónak tartjuk e körben az alapszabály 25. pontját, miszerint nők egyenjogú módon lehettek tagok a Rochdale-i szövetkezetben a férfakkal, akár tisztséget is viselhettek.²¹ Természetesen a szövetkezetből történő szabad kilépést is tartalmazta az alapszabály, konkrétan annak 14-17. pontjai azzal, hogy a szövetkezetnek a tag üzletrészét el kellett árvereznie, és az abból befolyó összeget kaphatta meg a tag az elszámolás során.

További fontos alapelveként utalunk a Rochdale-i alapszabályból a demokratikus igazgatás elvére, melynek lényeges szabálya, hogy a szövetkezetben a tagnak a vagyoni hozzájárulásától függetlenül egy szavazata van. Ez az alaptétel a későbbiekben az „egy tag – egy szavazat” elveként vált világviszonylatban ismertté és követendővé. A szavazati jogok egyenlősége a szövetkezetnek arra a fentebb említett tulajdonságára vezethető vissza, hogy a szövetkezet esetében a személyek gazdasági együttműködése, gazdasági aktivitása áll a középpontban.

¹⁷ Ld. erről részletesen: RÉTI 2012. 9-15.

¹⁸ A szövetkezetek nemzetközi érdekvédelmi és érdekképviselői szervezete, mely jelenleg közel 1 milliárd tagot számlál. Az SZNSZ tevékenységéről ld.: BOBVS 2011. 23.

¹⁹ A Rochdale-i elvek közé felvett elvnek minősültek: 1. a nyitott tagság elve; 2. a demokratikus igazgatás elve; 3. a visszatérítés a vásárlás arányában elve; 4. a korlátozott tőkekamat elve; 5. a készpénzre eladás elve; 6. a szövetkezeti továbbképzés előmozdításának elve; 7. a politikai és vallási semlegesség elve. A fel nem vett elvek körébe pedig a következők tartoztak: 1. a nem tagoknak árusítás tilalma; 2. az önkéntes szövetkezés alapelve; és 3. a piaci áron történő árusítás elve. Megjegyezzük, hogy az SZNSZ nemzetközi szövetkezeti alapelveket tartalmazó, jelenleg hatályos felsorolása is a Rochdale-i alapszabály alaptételeit tekinti kiindulópontnak. A Rochdale-i elvekről lásd: RÉTI (2002)

²⁰ Kifejezetten lásd: KUNCZ 1941a.

²¹ Uo. 419.

A szövetkezet nyereségének felosztása körében pedig kiemeljük a Rochdale-i szövetkezet alapszabályának 22. pontját, miszerint²² „*A tisztviselők kötelesek minden negyedévi közgyűlésen a szövetkezetnek a lefolyt negyedévben elért feleslegét a mérlegben kimutatni. A felesleg következőképpen osztandó fel: 31/2% kamat fizetendő mindazokra az üzletrészekre, amelyek a negyedév előtt már be voltak fizetve; a megmaradó felesleg pedig a tagok között a szövetkezetnél foganatosított bevásárlásaik arányában osztandó fel.*”

Az alapszabály értelmében a Rochdale-i szövetkezet a nyereséget akként osztotta fel tehát, hogy a tagok vagyoni hozzájárulásával arányos osztalékfizetés, amelyet a korabeli szakirodalom kamatként rögzít, csak korlátozott mértékben érvényesült. A Rochdale-i szövetkezetben a nyereség döntő részét a tagok személyes közreműködésével arányosan osztották fel, fogyasztási szövetkezet lévén konkrétan a szövetkezettől történő vásárlásaik arányában.²³

E körben szükséges azt a kiegészítő megjegyzést megtenni, hogy a Rochdale-i szövetkezet alapszabálya rendelkezett a nyereségből történő kötelező tartalékképzésről is a szövetkezet kiegyensúlyozott működésének érdekében, kompenzálva azt, hogy a szövetkezeti nyitott tagság elvéből következő változó taglétszám a szövetkezeti tőke bizonytalanságát eredményezheti. A tartalékképzés célja volt továbbá az, hogy a szövetkezet a tagjai számára szükség esetén juttatásokat nyújthasson, támogatásokat adhasson.

A Rochdale-i szövetkezet alapszabályában rögzített alapelvek közül további gazdasági alaptételnek minősült a 21. pontban rendezett készpénzre eladás elve, melynek értelmében mind a szövetkezetnek, mind a tagnak tiltott volt a hitelre történő vásárlás-eladás. Arra tekintettel, hogy a Rochdale-i szövetkezet a kis tőkével rendelkezők társulásaként jött létre, érthető, hogy az alapszabály kerülni rendelte bárminemű, akár ideiglenes adósság felhalmozását is.

A Rochdale-i szövetkezetre jellemző, fent megjelölt sajátos ismertetőjegyek, valamint a Rochdale-i szövetkezet alapszabályában mint világviszonylatban mintaértékűnek tekintett alapszabályban rögzített működési alapértékek és alapelvek a Hangya modell működésének is kiindulópontjaként szolgáltak, szabályozási fundamentumot képezve a Hangya Szövetkezeti Központ, valamint a kötelékébe tartozó szövetkezetek alapszabályai számára is.

IV. A Hangya Szövetkezeti Központ, valamint a Hangya kötelékébe tartozó szövetkezetek szabályozásáról

A kétlépcsős szabályozásról

A Hangya Szövetkezeti Központ (a továbbiakban: központ), valamint a kötelékébe tartozó szövetkezetek szabályozása kétlépcsős volt. Alapításuk, működésük tekintetében a KT hatálya

²² KUNCZ 1941a. 419.

²³ V.ö. KUNCZ 1941b. 465-471., valamint RÉTI 2005. 99-116.

alá tartoztak. Arra figyelemmel azonban, hogy a KT – ahogy arra már fentebb utaltunk is – keretjellegű szabályozást nyújtott a szövetkezetekről, szükség volt számos részletszabály alapszabályi rögzítésére. A Hangya Központ alapszabályának kidolgozása mellett 1898-ban kimunkáltak a Központ kötelékébe belépni kívánó szövetkezetek számára kötelezően alkalmazandó minta-alapszabály is. A minta-alapszabály megalkotásának célja az volt, hogy kötelező alkalmazásával országos szinten, döntően egységes részletszabályok alapján működő szövetkezetek képezzék a Hangya hálózatát.

Fontos e körben még azt megjegyeznünk, hogy a Hangya Szövetkezeti Központ alapszabálya, valamint a Hangya Központhoz tartozó szövetkezetek 1898-as alapszabály mintája erőteljes hasonlóságot mutat a Rochdale-i szövetkezet alapszabályával akként, hogy mindkettő markánsan érvényre juttatja a Rochdale-i alapszabályban rögzített, a fentiekben elemzett főbb, sajátos szövetkezeti működési alaptételeket.

Elemzésünkben a már ismertetett, főbb speciális működési alapelvek mentén vizsgáljuk a Hangya Központ alapszabályának, valamint a szövetkezeti minta-alapszabálynak a rendelkezéseit.

Az alapítás, belépés szabályairól

Az alapítás körében a Hangya Központ alapszabálya – hasonlóan a Rochdale-i szövetkezet alapszabályához – tartalmazott rendelkezést a vagyoni hozzájárulás kötelező mértékéről, de eltérően a Rochdale-i alapszabálytól, minimumtőkét is előírt a szövetkezet működésének megkezdéséhez. A Központ alapszabályának 6.§-a főszabályként a következőkről rendelkezett: „6.§ A szövetkezet névre szóló 100 koronás üzletrészekkel alakul, s működését megkezdi, mielőtt 50.000 korona üzletrész lesz jegyezve.” A minimumtőkét annak érdekében rögzítették az alapszabályban, hogy a Hangya Központ, a szövetkezeteket irányító, koordináló, ellenőrző központi szervezetként a feladatát megfelelő módon el tudja látni, stabil vagyoni háttérrel. Érdekesképpen e körben megemlítjük, hogy a Központ alapításakor összesen csupán 17 ezer korona gyűlt össze, a többit Károlyi Sándor gróf pótolta ki magánvagyonából. Egyéb korlátozó szabályt az alapszabály a belépésre nem tartalmazott, érvényesült a Hangya Központ esetében a Rochdale-i alapszabály körében ismertetett nyitott tagság elve.

A Központ kötelékébe tartozó szövetkezetek számára kimunkált minta-alapszabály az alapítók döntési jogkörébe utalta a kötelező vagyoni hozzájárulás mértékének meghatározását, azzal azonban, hogy az 5.§ szerint az alapítóknak kötelező volt az alapszabályban a vagyoni hozzájárulás mértékéről rendelkezni. A tagsági jogviszony létesítése körében azonban a Központ alapszabályánál, illetve a Rochdale-i szövetkezet alapszabályánál szigorúbb szabályozást tartalmazott az 5.§-ban. Kizárólag olyan személy lehetett a szövetkezet tagja, aki nem volt becstelen, nem folytatott közvetlenül vagy közvetve uzsorás üzleteket, vagy a szövetkezethez hasonló üzletet nem vezetett, közvetített.

A kilépés szabályairól

A kilépés szabályai tekintetében a Központ alapszabálya eltért a Rochdale-i szövetkezet alapszabályában foglaltaktól. A Központból történő kilépés csak az üzleti év végével volt lehetséges, négy hét felmondási időt betartva. A tag üzletrészeit, az azokra járó osztalékot kifizették, de a tartalékalapból vagy a szövetkezet egyéb vagyonából nem történhetett kifizetés a taggal történő elszámolás körében. Főszabályként a KT vonatkozó szakaszai érvényesültek, melyekre az alapszabály konkrétan utal is.

A szövetkezeti minta-alapszabály a KT rendelkezéseit utalt azzal, hogy ha az üzleti veszteséget nem lehetett fedezni az évi tiszta jövedelemből és a tartalékalapból, akkor a kilépő tag üzletrészt is terhelte a veszteség.

Az egy tag – egy szavazat elvéről

A Hangya Központ Alapszabályának 14.§-a – analóg módon a Rochdale-i szövetkezet alapszabályával – akként rendelkezett, hogy a szövetkezetben „*Minden üzletrész egy szavazatra jogosít.*”. Ugyanez a rendező elv érvényesült az Alapszabály értelmében a Hangya Központ által szervezett kongresszuson is.

A szövetkezeti minta-alapszabály szintén ezt a rendező elvet rögzítette azzal a korlátozással, hogy szavazati joga kizárólag a három hónapnál hosszabb ideje tagsági jogviszonnyal rendelkező tagnak volt. A 26.§ a következőket tartalmazta: „*A közgyűlésen a tagokat – tekintet nélkül üzletrészeik számára – egy-egy szavazat illeti. Azonban szavazati joggal csak az bír, a ki a közgyűlést megelőzőleg legalább 3 hónap óta tagja a szövetkezetnek.*”

A nyereségfelosztás speciális szabályairól

A Hangya Központ Alapszabálya a nyereségfelosztás körében nem teljesen követte a Rochdale-i alapszabály rendező elveit. Arról van szó ugyanis, hogy az Alapszabály a visszatérítés elve alapján történő részesedésről nem rendelkezett. Az Alapszabály 37.§-a a nyereség felosztása tekintetében a tagok számára korlátozott mértékű, maximum a tiszta nyereség 5%-át kitevő osztalék kifizetését írta elő, valamint azt, hogy a szövetkezetnek kötelező volt az osztalék kifizetése után fennmaradt összeg 50%-át a tartalékalapba helyezni mindaddig, amíg a tartalék a jegyzett tőke összegét el nem érte. Érdekes e körben az Alapszabály azon rendelkezését is megemlíteni, miszerint a Központ az osztalék után fennmaradó összeg 50%-át a „*szövetkezeti eszme terjesztésére és támogatására*” volt köteles fordítania.

A minta-alapszabály ugyanakkor követte a Rochdale-i alapszabályban foglaltakat. A 41.§ értelmében a szövetkezetnek a nyereséget akként kellett felosztania, hogy 25%-át a tiszta nyereségnek a tartalékalapba kellett helyeznie, a fennmaradó 75%-ból pedig az üzletrészek után maximum 5% volt kifizethető. Az így megmaradt összegről a közgyűlés volt jogosult dönteni, hogy szétosztja azt a vásárlások arányában, vagy pedig erkölcsi célokat szolgáló tartalékalapba helyezi.

Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy a Hangya Központ Alapszabálya, valamint a kötelékébe tartozó szövetkezetek alapszabály mintája döntően érvényre juttatták a Rochdale-i alapszabályban rögzített sajátos szövetkezeti működési alapelveket a gyakorlat által jól alkalmazható szabályok formájában. Ezt tükrözi az is, hogy a Hangya szövetkezeti hálózat 1904-ben központi áruházat tudott létesíteni, 1910-ben a dolgozói számára lakásokat, étkezdét, fürdőhelyiséget biztosított.²⁴ További eredménye volt, hogy megszervezte a tagságához tartozó vidéken élő termelők gazdálkodással kapcsolatos képzését annak érdekében, hogy az agráriumban tevékenykedők a legújabb gazdálkodási trendeket is ismerjék. Saját könyvtárat nyitott, tanulmányi ösztöndíjakat biztosított. A II. világháború előtt pedig már több mint 2000 tagszövetkezettel, 700.000 taggal, 30 konzervgyárral, 20 ipari üzemmel, és 400-nál több bolttal rendelkezett.²⁵

A Hangya modell által elért eredményeket tekintve arra következtethetünk, hogy a szövetkezet alapértékei, illetve a Rochdale-i hagyományokon nyugvó alapelvek szerinti működés országos szintű, hálózati rendszerben képes a kevesebb vagyonnal rendelkező társadalmi rétegek számára jelentős gazdasági és társadalmi eredményeket produkálni, s a hálózat részeként a szövetkezet a társadalom egyik gazdasági bázisává válni.

Felhasznált irodalom

BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, *Szövetkezés*, XXXIII. évf. 2013/1-2. szám 34-61.

BAK Klára - RÉTI Mária: Die Rolle der Genossenschaften in der Sozial- und Beschäftigungspolitik, die Tendenz der internationalen und der ungarischen genossenschaftlichen Rechtsgebung / A szövetkezetek szociál/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól, *CEDR Agrár- és Környezetjog* 2013/15. 5-38.; a munka elektronikusan elérhető: http://epa.oszk.hu/01000/01040/00017/pdf/EPA01040_agrar_es_kornyeztjog_2013_15.pdf

²⁴ Ld.: l.j.1. 25-45.

²⁵ Az adatokról ld.: <http://www.hangyaszozov.hu/hangya>, (letöltve: 2014. 07.15.)

Johnston BIRCHALL: The international co-operative movement, Manchester and New York, Manchester University Press 1997.

BOBVOS Pál: Magyar szövetkezeti jogtan Egyetemi jegyzet. SZTE ÁJK - JATEPress. Szeged, 2011.

DOMÉ Györgyné – RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999.

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1901.

George Jacob HOLYOAKE: The History of Co-Operation, Copyright Bibliolife, London, T. Fisher Unwin, 1, Adelphi Terrace, MCMVI, 1906.

KUNCZ Ödön: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata, I. rész, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1928.

KUNCZ Ödön: A Rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása. In: Küzdelem a gazdasági jogért, II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941a.

KUNCZ Ödön: A szövetkezeti visszatérítés problémája jogi szempontból 1940., Küzdelem a gazdasági jogért, II. kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941b.

KUNCZ Ödön - NIZSALOVSKY Endre: Hiteljog I.: A kereskedelmi törvény és joggyakorlata. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1937.

NAGY Ferenc: A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1898.

NAGY Ferencz: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra, Athenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1884. 333-365.

NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve, Akadémiai Székfoglaló Értekezés, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906.

NAGY Krisztina: A marketing szövetkezetek bemutatása, különös tekintettel a termelői értékesítő szervezetekre és termelői csoportokra vonatkozó Európai Unió és magyar szabályozásra, In: NAGY Marianna (szerk.) Jogi Tanulmányok 2010. I-III.: Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából 2010. április 23. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2010. 17-29.

NAGY Krisztina: A szövetkezetek jogi minősítése és sajátosságai, figyelemmel a szociális gazdaság koncepciójára, In: NAGY Marianna (szerk.), Jogi Tanulmányok, 2009. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2009. 163-176.

PRUGBERGER Tamás: A beszerző-értékesítő fogyasztási szövetkezeti típus reformjáról, Kereskedelmi szemle, A Belkereskedelmi Kutató Intézet folyóirata, 31/4. szám, 1990, 31-34.o.

RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól, *Jogtudományi Közöny*, LX. évfolyam, 2005/3.

RÉTI Mária: A magyar szövetkezeti jogról - Über das ungarische Genossenschaftsrecht, *Agrár- és Környezetjog* 2012/12. 3-49.

RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében, *Szövetkezés* XXIII. évf. 2002. évi 1-2. sz.

RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről, *Szövetkezés*, XXXIII. évfolyam, 2012. évi 1-2 szám, 9-33.

RÉTI Mária (2010a): Szövetkezeti jog, Egyetemi jegyzet, Eötvös Kiadó, Budapest 2010.

RÉTI Mária (2010b): Über die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen, und ideologischen Fundamente der ungarischen und einigen internationalen Genossenschaftsregelungen, über die Merkmale und die Bewertung dieser Regelungen, *ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA* Tomus LI. 2010. 281-308.